

Minagi olen näinud

VASTUESSEE

rahaaugu tulesid

Tekst: Erast Parmasto, Seenevana

Tõnu Ploompuu ei näinud ei ufosid ega vähese/veel vähema valguse kontraste (vt Loodus nr 1, lk 40). Vaid hoopis rahaaugu tulesid.

Albert Einstein olevat öelnud: salapärase ja müstiline on (üheks) aluseks teadusele. Tõepoolest: isegi otsese, rahas mõõdetava kasu või kuulsaks saamise lootus pole teadusuuringutele nii võimsaks tõukejõuks kui uudishimu. Mida salapärasem miski on, seda inukamalt püüab inimene sellele ka sletust leida.

Isand Ploompuu nägi metsas imetabast helkivat valgust. Samm-sammult selle allikani lähenemise asemel, metsa jalg- või meeterhaaval läbiuurimisest loobudes läks ta koju ja hakkas mõtlema. Ufodesse või metshaldjatesse uskumata kasutas ta ühte teaduse võimsat vahendit: deduktiivset meetodit. Optika, nägemisfüsioloogia ja psühholoogia teadmine lubas tal tuletada üsna tõenäolise seletuse ja seda põhjalikult kirjeldada. Tõepoolest, teatud tingimustes reageerib inimsilm valguse vähete hulka-
de erinevustele kui fotoemulsioon.

Teadusel on ikka ja alati kaks komistuskivi: püüd midagi liiga keerukaks ajada või seda liiglightsustatult seletada. Viimast soodustab nii mõistuspärast argimõtlemist õigustav kui ka teaduste arengut võimendav säästu- ehk parsimooniaprintsiip. Kahest võrdtõenäolisest seletusest tuleb eelistada lihtsamat, mis ei nõua keerukate lisahüpoteeside kasutuselevõttu. Näiteks uskumist ufodesse.

Teaduses on aga sama võimas ka teine, induktiivne meetod. Tõsiasiade, vaatluste, tähelepanekute hoolas ja akuraatne kogumine lubab teha üldistusi, mis võimaldab seletada ka uusi fakte. Nõnda õpetas juba enam kui sada aastat tagasi maarahvast loodust uurima ka kirjamees ja koolipapa Juhan Kunder: *Katsu, haisuta, meki!*

Britannias arvata juba seitsmenda sajandi lõpul loodud eepilises poeemis

“Beowulf” (e. k ilmunud Rein Sepa tõlkes aastal 1990) on kirjeldatud ürgse kolli Grendeli kohutava ema elupaiga esises vees peegelduvaid metsatulesid:

*...seal, kus mülkad asuvad,
kus surnuna vaikiv puutihnik sirutub,
hoides juurtest kinni end, veepindu kattes.
Seal öösiti näha võib hirmsat imet,
vee peal tuld ...*

Pärastpoole on metsas helkivaid ja otsija eest kaduvaid tulukesi nähtud peakogu Euroopas. Eestis on kogutud küm-

neid ja kümneid asjasse puutuvaid muistendeid, M.J. Eisen avaldas A. Nooli varjunime all neist 1920. aastal isegi kogumikukese “Raha-augu jutud”. Paljudes Eesti Kirjandusmuuseumis hoitavates teisendites jutustatakse sellest, kuidas halli habemega vanamehed mullapõue peidetud varanduse vahetevahel välja kaevavad, et seda hallituse ja rooste eest hoidmiseks öösel lõketulel kuivatada. Eesti mats on alati olnud julge mees: ta astus ligi ja küsis piibule tuld (ega tikke ju sel ajal veel polnud). Ei pannud saadud süsi aga tubakat põlema ja koju hõlmas kaasa antud sõetükid ei kõrvetanud kuube. Heal juhul osutusid need hommikul kullatükkideks, teistes juttudes aga hoopis mädanenud puupuruks. Olen sellest pikemalt kirjutanud 1967. aasta Eesti Looduse 8. numbris.

Kogudes on aga teisigi lugusid; neis räägitakse metsas helendavast tulest, mida ligidale minnes enam üles ei leia.

Mõnikord on siiski leitud ja asja uuritud. Muhust on 1927. a. üles kirjutatud, et *rahatuli ei ole hariliku tule sarnane, ta ei ole kuum. Kaks aastat hiljem jutustas üks 70aastane Jõelähtme mees: Kord vaatasin jälle, et rahaauk põleb. Läksin vaatama, leidsin kännu hülgamas. Viisin kännu tuppa... Võtsin aga tule üles, siis hülgus kadus kohe.*

Pimeduses sinirohekalt helendavat mädapuitu olen minagi korduvalt näinud – neil noorusaegadel, kui sai veel telgiga metsas käidud või pilkases pimeduses metsaradu pidi ööbimispaika mindud.

Mädaneva puidu helendamist ehk bioluminestsentsi seostas juba Humboldt 1799. aastal seeneväärtide esinemisega sellel; möödunud sajandi viimasel veerandil täpsustati, et helendust põhjustab meilgi tavaline puumädanikku tekitav külmaseen. Hiljem on ilmunud hulk eksperimentaalseid uurimusi. Selgus, et erinevalt mitmetest teistest elusolenditest pole külmaseene bioluminestsentsil ilmselt mingit bioloogilist tähendust. Leiti, et helenduse spekter on 540–460 nanomeetri lainepik-

kusega, et bioluminestsents esineb ainult hapniku manulusel, et vajalik õhutemperatuur on 10–25 soojakraadi vahel. Paraku on vaja veel muidki soodsaid tegureid, celkõige seene teatud arenguastet. Külmaseen on ju Eestigi metsades harilik, bioluminestsentsi täheldatakse aga üsna harva. Külma, soojuseta helenduse esineb ööpäev läbi, selle nõrkuse tõttu me seda aga päeval ei märka. Kõduneva puidutüki valgus paistab öösel kuni 30 meetri peale, möödunud sajandil olevat üks terase silmaga vaatleja seda näinud koguni kilomeetri kauguselt.

Eestis kirja pandud ilusatest raha-
augu-lugudest saab meeldiva tõdemuse. Muistenditel ja muinasjuttudel, pajatustel ja rahva lorajuttudelgi on ikka oma tõepõhi all. Kui hea jutuvestja selle põhja peale ehitabki üles huvitava loo, mis edasi jutustades ikka põnevamaks muutub ja lausa traditsiooniliseks saab – uudishimu tundva loodusevaatleja algtähelepanek jääb ikkagi tõsiasjaks. ■